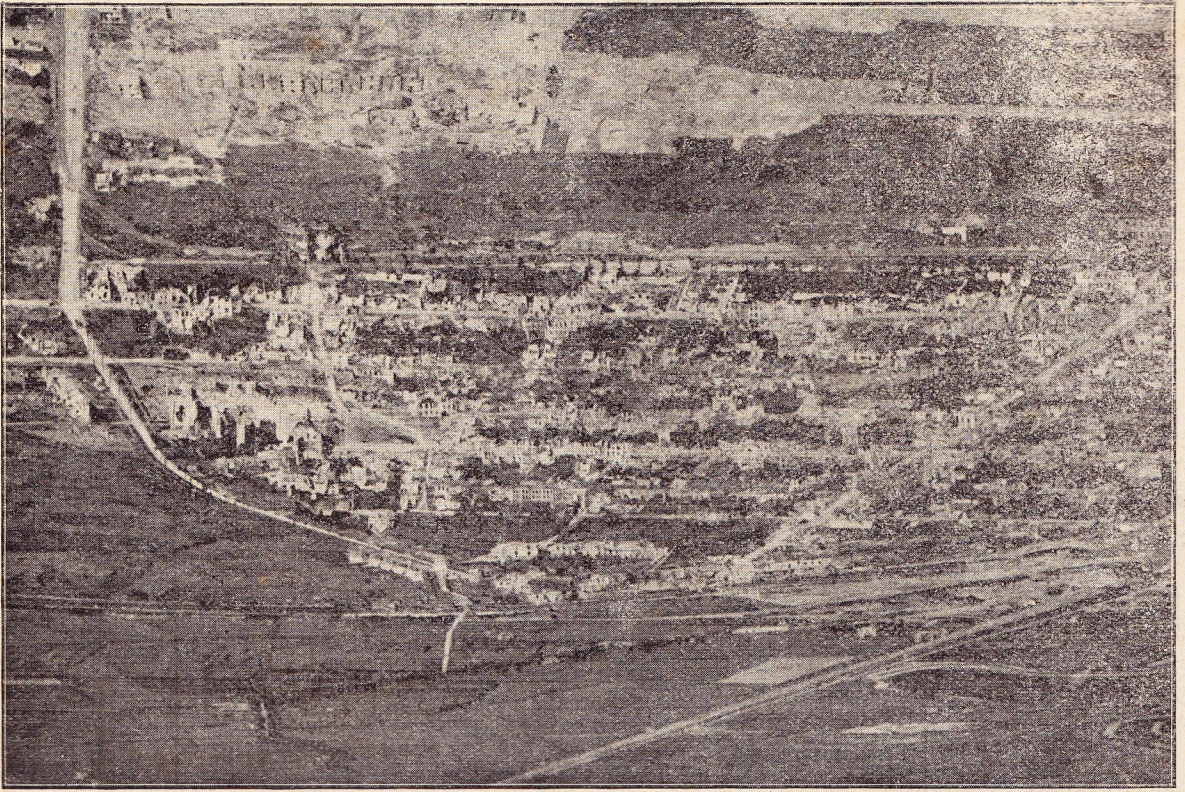

Oostende na den wapenstilstand. Zicht genomen uit een vliegtuig.

laatste was na de reparatie teruggekeerd, had het gevaar, waarin ik verkeerde, gezien en was met Jan dadelijk ter hulp gesnel.

Dit zijn van die kleine diensten, die men nooit vergeten kan. En hoe menigmaal heeft De Meulemeester denzelfden dienst aan anderen bewezen, wat hem niet belette steeds de bescheidenheid in persoon te blijven.

EDMOND THIEFFRY

Een Brusselaar, was twee-en-twintig jaar, toen de oorlog uitbrak. Hij was op-en-top een ketje, snaaksch, vroolijk, voortvarend. Hij had pas het leger als militaan verlaten of hij werd bij het uitbreken van den oorlog terug binnen geroepen naar zijn regiment in het fort Lantin bij Luik. Hij werd benoemd tot estafet-motorrijder bij het Groot Hoofdkwartier van generaal Leman, den heldhaftigen verdediger van Luik.

Den 6^{en} Augustus krijgt hij bevel zich bij zijn compagnie te voegen, die echter in den aftocht is zoek geraakt. Hij sluit zich aan bij de compagnie van kapitein Klein, van het 12^e linie, die hij op zijn weg ontmoette.

In den morgen van den 7^{en} Augustus werd deze compagnie gevangen genomen, maar hij weet te Herstal te ontsnappen, en gaat zich bij zijn oom te Luik verbergen.

Den volgende dag tracht hij op zijn motor het

leger te bereiken, maar de wegen zijn streng bewaakt en hij is verplicht Holland binnen te vluchten, waar men hem interneerde, maar op zijn klacht weder vrij laat.

Hij kan zich te Antwerpen bij het leger voegen en maakt als motorrijder den aftocht naar den IJzer mede.

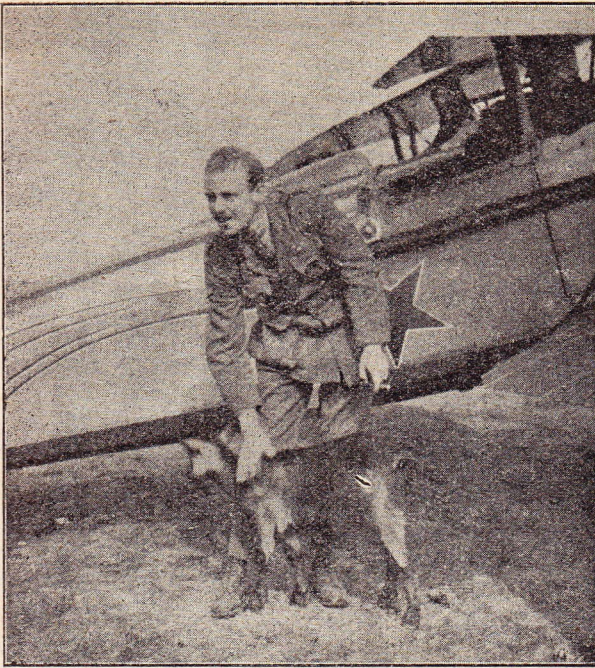
Bij den aanvang van 1915 engageert hij zich als vliegenier en werd in Februari 1916 naar het front gezonden als verkenners en bommenwerper.

Maar dit was geen werk voor zijn vechtlustig temperament. Het moest gaan man tegen man, leven om leven. Men zendt hem naar de vlieg-school terug om zich als jager te bekwamen.

Kommandant Jacquet zegt van hem dat het begin van zijn vliegerschap zeer bewogen was. Hij voelde een zwak om in de grachten te landen. Een avond kwam hij in den lichtwerper terecht die te midden van het vliegplein stond. Men oordeelde dat hij een zeer ongelukkig element voor de waarnemers was.

Al deze redenen stemden de legerleiding er toe hem tot jager op te leiden.

Op dien stond vermoedde niemand welke kostbare aanwist Thieffry voor dit wapen uitmaken zou, want menig toestel had hij reeds gebroken en ik herinner mij een plaat van een onzer vrieden, Teddy Franchomme, Thieffry voorstellend te midden van een kapot machien en daaronder

Edmond Thieffry.

stond geschreven : « Thieffry haalt zijn negenden Belg naar beneden ».

Den 7^{en} November deed hij zijn eersten « looping » wat hem voor acht dagen in het kachot bedenktijd gaf.

Den 6^{en} December 1916 besteeg hij de eerste maal zijn jachttoestel en een zijner eerste vluchten was voor Brussel, waar hij zijn ouders en zijn verloofde kwam bezoeken.

Thieffry behaalde 10 overwinningen. Toen werd hij gekwetst en gevangen genomen den 23^{en} Februari 1918.

Tweemaal slaagde hij er in te ontsnappen, doch werd telkenmale gevat. Zijn bewakers sloten hem toen op in het diepste hol van de vesting Ingoldstad, tot hij na den wapenstilstand losgelaten werd.

JAN OLIESLAGERS

Wie kent den Antwerpschen duivel niet?

G. Raal schreef over hem, toen een vlieger te Hoboken een duikboot vernielde, welke heldendaad men aan Jan toeschreef:

« Dat mooie Antwerpsche natuurkind, onbewust van boekenliteratuur en kunstideeën, dat nooit achter een vlag der intellektueelen liep, maar zich evenwel gaf met lijf en met ziel aan de groote impulsies van genot in 't jagend tempo van razende motors en van stormende ijltochten.

Evenals alle Antwerpsche jongens zich gevend aan een ongeschoolde, artistieke uiting, aan de losse mooiheid van een lijn, aan de bevalligheid van een draai of een zwaai, aan een houding, een gebaar, een oogslag, een vertrekken van den

mond in hooge spasme en het krakende neervlijen van een vloek.

Alles klopt zoo mooi in de oppervlakkige ruwheid van Jan: zijn durf, zijn onvervaardheid, stoutmoedigheid, roekeloosheid, zijn populariteit, zijn ongehoorde bijvallen; dat gaande en loopende van iederen dag, op en af, met wisselingen van weinig en veel geluk; dat innige, specifieke uiterlijke dat Jan tot Sinjoor kneedt en bakt en waaraan door gansch België als een bloedrood merk zijn naam « Antwerpsche duivel » hangt.

Toen Jan nog ter piste reed, in wreede botsen voorbij u stoof, recht voor zich starend als door hypnose geslagen, steeds al maar door, gaf hij zich in de bezonkenheid van zijn waaghalzend temperament. In den schroeistorm van tachtighonderd in het uur deed hij aller harten kloppen en niemand die niet dacht en wenschte: « 'k Wou dat Jan won ».

Persoonlijk heb ik menigmaal in mij een groote sensatie voelen komen, iets dat me deed koud worden tot in den wortel van mijn haar, toen ik Jan als een bolied voorbij zag stuiven in de ontzettende kramp van zijn aangehitsten motor en toen ik hem den draai zoo bevallig zwieren zag of hij ter menuet zwaaide, maar driester in de ontzetting van zijn stormloop.

Ik zag Jan eens, drie meter hoog boven zijn onthavenden, van hitte gesprongen motor botsen, om-en-om, draaiend in de gansche lengte van zijn lichaam, en, hij deed het zoo gracieus, zoo als een artist, dat ik onbewust riep: « Bravo, Jan! ».

Die onkwetsbaarheid van Jan is ook een zijner mooiste partikulariteiten en verder zal ik geleghenheid te over hebben om er op te wijzen.

Als Jan in woede uitschiet om te verdedigen wat hij het zijne noemt en recht is en rechtvaardig, dan kan hij zijn stormvloed zoo mooi, zoo eenig mooi laten neergolven, zoodat men wederom onder de bekoring van zijn woord geraakt, dat rijkgekruide, kleurrijke, malsche Schelde-oeversche woord.

Jan's houding op motor, in auto en vliegtuig heeft altijd iets persoonlijks bevalligs, iets dat boeit of bekoort. Vooral op zijn motor kan hij het zoo aanleggen, dat men hem van in de groote verte herkennen kan aan de mooie ronding van zijn rug en het karakteristieke vooruitstekende van het hoofd. In zijn Bleriot kan men hem onmiddellijk aantoonen. Kop en rug schijnen in een eivorm met de teekening van zijn vliegtuig gemouleerd.

't Is over Jan dat ik thans wat vertellen wil, van den luidruchtigen Antwerpschen Jan, vol jovialiteit en uitpatting, abnormaal van de groote levenslijn afwijkend, maar steeds een groot kind blijvend, trouw en oprecht, offervardig in het opperste oogenblik, met de edelheid van een held.

Helden vinden in zulke zielen hun oerkracht en uit den overvloed van zulke rijke gemoederen ontspringt de grootscheit eener daad.

Denk maar eens aan Gavroche in Victor Hugo's « Misérables ».

Tijdens een suggestief gesprek tusschen een Antwerpenaar en een van Brussel over den rijk-

Jan Olieslagers.

dom en de merkwaardigheid van hun wederzijdse stad, hoorde ik de eerste, ten einde raad, en als opperste argument, er zegevierend uitflappen:

— Wij, wij hebben dan nog onzen Jan Olieslagers! Die hedde gij niet, hé?

't Was een mokerslag, waarbij 't Ketje paf bleef. Aanvankelijk bekeek hij den Sinjoor onderzoekend, maar toen hij zag dat het dezen ernst was, gaf hij het op en verloren.

Zoo is 't. Jan's populariteit is een der Antwerpsche merkwaardigheden. De volksziel kent hem een ongeëvenaarden rijkdom toe en gaat er prat op en, zoo men in den Haag een der straten naar den beroemden aviateur doopte, zoo kan men gerust verzekeren dat Olieslagers' populariteit in zeker wijken onzer stad evenwijdig als die in de Nederlandsche hofstad loopt.

Waaruit Jan deze betrok, weet ik zoo precies niet. Er zijn uitgangspunten en tegemoetkomingen die een effectieve kracht bezitten. Sommige individuen oefenen in kleinen of breeden kring een onloochenbaren invloed uit. In de geschiedenis heeft men zulks meermaals kunnen vaststellen. 't Zal met Jan ongetwijfeld ook zoo vergaan zijn: afwijking van het gedoe van gewone menschen, brutaliteit tot het plegen van een daad, waarbij van anderen een bovenmenselijke moed wordt vereischt, een roekeloosheid om zich te doen opmerken en lief te krijgen.

Trouwens, het volk is een groot kind. De uiting van zijn wezen is impulsief en intuïtief. Onbekende en geheimzinnige stroomingen doen het schokken en opbonzen en in liefde als in haat

behoeft er een akkumulatie om tot uitbarsting te komen.

Zoo'n persoon wordt dan een fictie. De talenschat, de verzameling van woorden in den rijken volksmond wordt vergroot. De gestalte komt naast den naam; het harte werkt naar buiten langs mond en oog.

Hoort men het gekende gerucht van een vliegtuig, dan gaan de kinderoogen naar de lucht, vingers worden omhoog gestoken en men hoort het door de straten klinken: « Olieslagers! Olieslagers! »

En wordt het ranke, slanke vliegdingetje daar hoog, boven den Onze-Lieve-Vrouwentoren dan nog door een ander bestuurd, toch moet het in den volksmond Olieslagers heeten. Zei ik niet dat Jan een Antwerpsche merkwaardigheid is, die zweeft hooger dan al de gebouwen der trotsche Havenstad en is hij in het volksharte ook niet de verpersoonlijking van moed en durf, de aviateur der aviatoren?

* * *

Evenwel stond Jan vóór de ontwikkeling der vliegkunst reeds diep in het teeken der volksgunst.

Daarvan werd ik bewust toen in November 1909, op 't Wilrijksche plein, de eerste openbare vliegemonstraties werden gehouden. Men sprak niet zoozeer van baron de Caters en Rougier, die op dit oogenblik reeds hun sporen op de azuren velden hadden gewonnen, maar van Jan, in de aviatie nog onkundigen, onbevoegden Jan.

— Olieslagers gaat vliegen! ronkte het in de volkswijken.

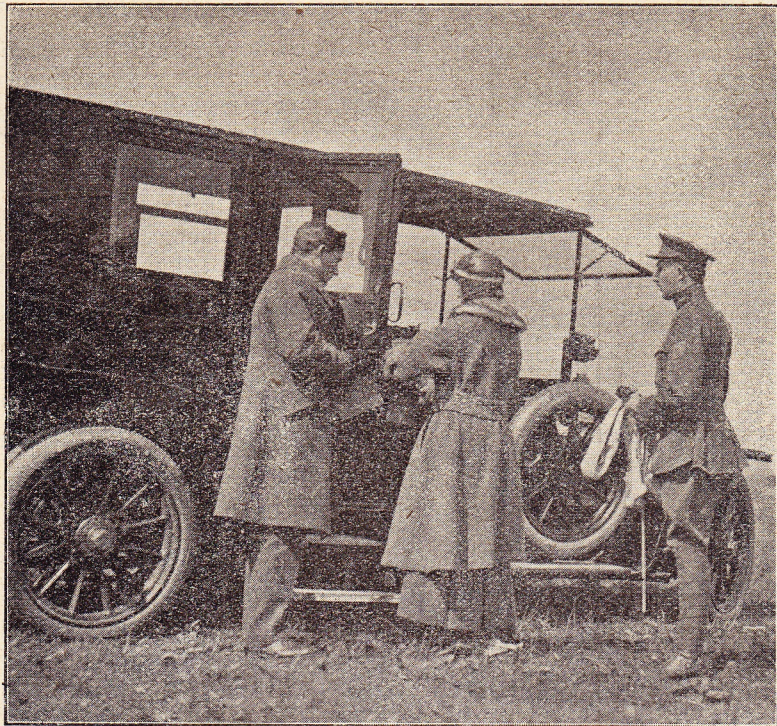
Dat werkte betooverend en deed gansch de stad naar de Wester-vesten loopen.

Jan stond aan zijn Blériot en spande al de krachten zijner duivelsziele in om zijn Anzanimotor in gang te krijgen, die op het punt stond zijn roem te doen tanen. Maar zijn vertrouwen, zijn hoop waren hem te grif en beschaamden alles wat aan voortvarendheid en ondernemingswaan zin in hem deed kloppen. Rougier won het wereldhoogterekord en steeg tot 270 meter. Hij vloog tijdens die ontroerende dagen 101 kilometer lang. Ook Brégi vloog, Molon vloog, en de Zodiac nam Prins Albert mede op een heerlijk tochtje boven de provincie; maar Jan, Jan 't lukte hem eerst niet, en een sprong in de lucht sloeg zijn machien stuk. Doch er werden in die dagen en op dat plein zoovele teleurstellingen geleden dat Jan's verdriet er nauwelijks werd geteld.

Echter, op Allerzielenavond, na een zoeten dag van warmte en van heiligheid, toen de schemering als een grijze zang over de uitgestrektheid van 't plein nijdde en 't volk reeds naar de stad keerde, klonk plots 't gedaver van een motor en zag men in de grauwheden een reuzenvogel wieken. Bij 't nederdalen steeg de vlieger er uit en 't klonk over 't plein in heeschen triomfkreet: « Ik heb gevlogen! Ik heb gevlogen! »

't Was Olieslagers, die, gek van vreugde, blij als een kind, loopend over en weder, lucht gaf aan zijn trotse en zijn vreugde.

Die sprong in het ijle was 't begin van Jan's

De Koningin terugkeerend van een vliegtocht.

verheven loopbaan. Hij, die zoo gaarne onder de menschen verkeerde, in de oude en in de nieuwe herbergen garsten en ander parelend vocht dronk en moppen tapte tot de zon in Gods gouden hemel opwielde, hij zou zich thans boven die menigte verheffen en zweven en genieten van den ongekenden roes der luchtbedwelming.

Ik ken Jan niet innerlijk. Ik heb hem echter honderden malen op vliegplein en wedstrijden gezien en menigmaal schreef ik mijn impressies, 't zij goede of kritische over hem, zonder dat ik hem ooit het woord toerichtte. Ik zag en luisterde, bekeek zijn doening, ging zijn handelen, zijn bewegingen, zijn manier van werken, van lachen en spreken, zijn opstijgen en zijn nederdalen na. Ik hoorde zijn luchtig Antwerpsche woord, zijn nonchalance, zijn kalme opmerkingen in oogenblikken van 't roode gevaar, wanneer de dood met een snelle beweging zijn schralen arm naar hem uitstak, toegreep, maar miste; zijn buitengewoon luchthartig opnemen van voorwaarden en levens-toestanden, en, ik kan u verzekeren dat dit alles het bestudeeren waard was en de moeite overbeloonde. Doch ik heb in Jan ook iets gezien wat zich langzamerhand zou en moest ontwikkelen. Schrinkel na schrinkel werd in hem een ketting vastgelegd die hem den ernst, het gewichtige, de door en door diep gevoelde opvatting van een roeping zou doen bevatten. Er was echter een oorlog noodig om deze helderheid in zijn ziele te doen openbloeien en hem te brengen in het heerlijke licht dat helden omstraalt. Zijn ongekunstelde inborst, dat natuurlijke Antwerp-

sche, heeft hem zijn weg voorgeschreven waar liefde voor Land en Volk allen riep.

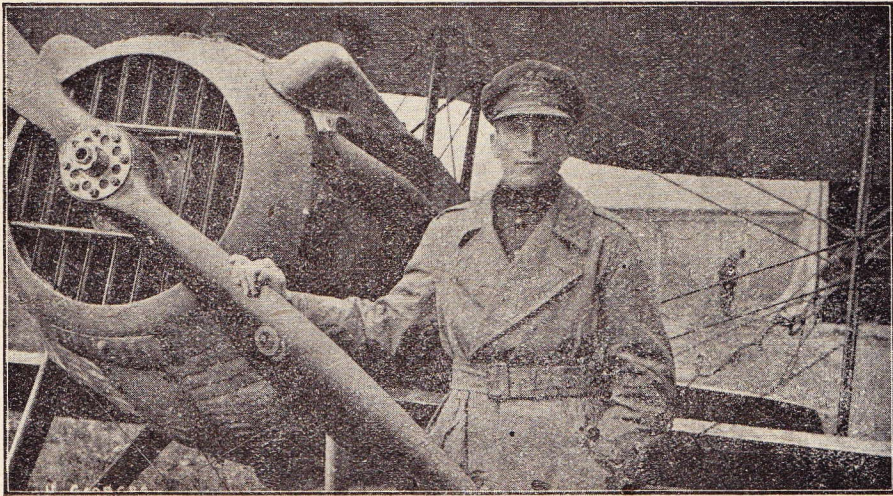
Doch ik wou over Jan vertellen.

Het vluchtje op Allerzielendag was Jan's lucht-doop.

re Ozan, in Afrika, heeft hij zijne eerste rampen te aanschouwen gekregen. Jan vloog daar enkele stonden, toen hij dalen moest om iets aan zijn motor te herstellen. 't Volk dat uren lang naar een vlieger had gewacht en uitgezien, dat door dat lange wachten korzelig werd en dacht dat die Antwerpsche kwajongen het voor de grap aanlegde, ijde op Jan toe om hem een duchtig pak Afrikaansch slaags te geven. Maar daar stooft Jan op in al de ellende van zijn Antwerpsche kwaadgeluimdheid en schold de nijdigaards zoo hevig in zijn bloemrijke Sinjorentaal uit, dat deze voor den stortvloed bezweken en aftrokken.

Toen de motor in orde was, vloog Jan over het eindeloze land, zweefde twintig minuten over zee, verloor toen de goede richting, volgde een sneltrein, maar geraakte verder in het land verdwaald, tot hij bij een hoeve te Calmel nederkwam. De aldaar arbeidende Arabieren brachten hun bronzen lijf in zekerheid voor de verschrikking van dien kwaden geest, doch weldra zag men de door godsdienst opgezweepte mannen met vork en riek komen aangeloopt om dien grooten duivel voor altijd onschadelijk te maken. Jan's schelden hielp ditmaal niet. Alleen door tussenkomst van den boer, een Franschman, bracht hij het er heelhuids af.

Den daaropvolgenden Zondag was Jan zich in

Luitenant George.

de lucht aan 't vermaken en trok figuren, zooals hij in zijn tijd, in zijn vroolijken tijd ter kindertuin, nog had geleerd en gedaan. Daar kwam de Antwerpsche jongen los, die leeft in een artiestenstad en onbewust den invloed van 't mooie onderging. Hij cirkelde en toerde tot dat het in geheimzinnige letters in de onvervaagde diepte der hemelen geschreven stond: Jan Olieslagers!

Jan had het gedaan met de plechtigheid van een kind dat een nieuwjaarsbrief schrijft: Jan Olieslagers! Die Vlaamsche naam in gouden letters in de blauwzonnige Afrikaansche lucht! Wat trilde hij daar mooi en heilig en trots in de verbeelding van den Antwerpschen jongen.

Juist legde Jan een krulletje om den naam, toen de rechtervleugel een telegraafpaal raakte en het ding kantelde en zijn naphete-inktpot in brand sloeg en Jan, droomende aviateur, vol schroeien de vlammen naar beneden wierp. Toen kwam de Dood wederom uit de vaagheid van zijn alom-aanwezigheid opduiken, greep toe, maar de Antwerpsche duivel keek hem grimmig in 't gelaat en... lachte.

Ik zie thans Jan op het uitgestrekte vliegveld van Betheny, bij Reims. 't Is een groote dag in Frankrijk. Olieslagers had het afstandsrekord van Farman van 232 kilometer reeds in de eerste dagen geklopt. Labouchère had het Jan wederom gegapt met 340 kilometer.

Tot hiertoe was Jan geen favori in Frankrijk, maar veeleer een « quantité négligeable », iemand die niet op Fransche leest was geschoeid, « un petit Belge, quoi! ».

Die negeering zou Jan hen afborstelen. Hij klopte de rekords van snelheid, van tijd, van lengte. Alleen Morane won het met zijn kort vliegtuig en zijn motor van 100 paarden in de kleine afstanden op hem. Jan bleef van af den dertigsten kilometer de baas in snelheid en op eens ontstond groote belangstelling voor den Sinjoor.

Daar ging de laatste dag. Jan had gezworen de vier uren en 37 minuten van Labouchère te kloppen. Zijn weerstandsvermogen prikkelde hem. 't Was immers niet moeilijker vijf uren in een vliegtuig dan op een motor te zitten. En daar ging hij. Een uur, twee uren, drie uren, vier uren, vijf uren dertig, veertig! *Enfoncez Labouchère!* Vijf uren. Jan had geen lust tot dalen. Hij zou gansch den dag en den nacht draaien tot zijn laatste brandstof in rook was vergaan.

De jonge meisjesoogen gingen naar omhoog, bleven aan 't vliegtuig hangen, mannen, ouden en jongen, kenners en liefhebbers, geen een was er of zij keken Jan vriendelijk na. Men vroeg elkander zijn naam, men riep hem iedereen toe: *Jean Oilislaegairs!*

Jan lachte, 't kon hem niets, in 't geheel niets bommen dat men hem bewonderde, maar hij lachte met dien man daar beneden die telkenmale, toen hij hem voorbijvloog, de tong tuschen de tanden en onderlip schoof en op den onesthetischen bult een zware vuist legde.

Dagbladschrijvers merkten het op en vroegen den man wat of dit teeken te beduiden had. Deze antwoordde eenvoudig in zijn Antwerpsch: « Boonenvretenze! Boonenvretenze, allemaal! »

Geen enkel journalist kon uit de woorden wijs en toen een hunner verslag over dit korte interview in de krant gaf, leek dat Vlaamsch wel op een Russischen vloek.

Vijf uren en drie minuten bleef Jan het uithouden. 't Sluittingsuur was gebeld, toen kon hij beneden komen en er eentje gaan op zetten ».

Te Stockel zou Jan met verscheidene vliegtuigen aan den strijd deelnemen. Hij wilde ook aan zijn landgenooten laten zien wat een « petit Belge » vermocht. Het terrein te Stockel is rul en kleiachtig, en Jan had aanvankelijk veel moeite om te « demarreeren » of naar beneden te komen. Drie vliegtuigen had hij reeds verhakkeld en 't scheen wel dat Lanser of Quinet met de prijzen zouden gaan... vliegen. Maar te elfder ure kwam

De Koning onderhoudt zich met onze Vliegeniers

voor Jan nog alles in den haak. Hij zette geweldig door en zekeren dag was hij reeds een paar uren in de hoogte, toen hij door gebrek aan olie verplicht was te dalen en hierbij het rasterwerk onzacht met den grond in aanraking kwam. Toen hij opsteeg en zwenken wilde, was hij zijn tuig niet meer meester en vloog hij als een stormwind een groep huizen te gemoet. 't Was een vreeslijk oogenblik, Jan voelde het. Met bovenmenschenlijke inspanning dwong hij zijn roer te gehoorzamen en wierp zich met donderend geraas naast een muur in het struikgewas.

Alles splinterde, scheurde, werd aan stukken gehakt. Een paar jonge boomen van een twintigtal centimeter dikte, werden te midden doorgebroken, en voor de zooveelste maal maakte de Dood zijn moede gebaar naar hem. Maar Jan bleef ongedeerd.

Tien minuten later zat hij in een ander vliegtuig en kon den verloren tijd inhalen. Toen kwam de storm in violette wolken van toorn opzetten, sloeg den armen Quinet mordsdood tegen den grond, buitelde Lanser het onderste boven, doch deze kon zich nog te gepaster tijde richten, en joeg Jan Olieslagers in pijlrechte daling naar beneden.

Jan bevond zich toen zeshonderd meter hoog. Ik heb zijn lijnrechte, stoute, onvergelykbare kanteling gezien en hoe hij zich met bovenmenschenlijke kalmte uit de wervelwinden losrukte. Het was misschien het stoutste stuk dat Jan ooit uithaalde.

't Blijkt me onnoodig verdere bijzonderheden te vertellen over al de vliegmeetingen die Jan bijwoonde en waar hij door zijn stoute vluchten iedereen verbaasde.

Op het vliegveld van St-Job had hij twee loodsen, zijn beide broeders werkten daar, jaar in, jaar uit. Een dezer, Max, is zelf een zeer bekwaam vlieger. Jan kwam er dagelijks per automobiel. Het is menigmaal gebeurd dat Jan, na een stormnacht, met vrienden een wedding aanging, naar St-Job holde, in den vroegen zomermorgen de menschen ter stede wakker motorende en op 't gestelde half uurtje over de hoofden zijner kameraden heenvloog.

Er was geen feest, geen openbare plechtigheid of Jan stak er zijn vliegmachien tusschen en bracht van den hooge het eeresaluut. Bengel Jan werd vaak een engel Jan.

Door 't vertoeven in hoogere sferen en beschaafde kringen, kreeg Jan sjieke manieren. Hij nam graven en barons onder den arm of hij zelf eenmaal in den adelstand zou verheven worden en, wij moeten het zeggen, 't ging Jan goed af.

Toen Chevillard zijn omkantelende toeren uithaalde en Pegoud de wereld met zijn kunsten bereisde, schudde Jan het hoofd voor wat hij halsbrekerijen noemde. Ik zelf hoorde hem Chevillard persoonlijk voor een subliemen waaghals en waanzinnige uitkrijten, maar op denzelfden stond sloop in Jan's hoofd het plan om deze levensgevaarlijke perten nog te verfijnen en te overtreffen. Een heelen tijd hoorde men niets meer

van hem, toen men opeens vernam dat Jan in Januari 1914 op 't Wilrijkscheplein den « boucle » zou uitvoeren.

En in de scherpte van dien vreeselijken vriesdag heeft Jan het gedaan, luchtjes, fraai en mooi, als een puik artist, zoo als een nette mamzel die bevallig omdraait om de keurige rokjes te laten zien.

Na dezen dag zag ik Jan boven St-Job menig uurtje wijden ter volmaking van zijn halsbrekerij. Zekeren dag zag ik hem met den kop omlaag zachtjes vallen als iemand die zijn machien niet meer meester is, en liep ik rood van angst naar het plein waar... Jan af netjes in zijn auto zat en wegreed.

Op Schootenhof, voor een liefdadig doel, cenige dagen voor het uitbreken van den oorlog, heeft Jan ons dan een staaltje van zijn verfijnde kunst gegeven. Het « doode blad » heette hij het. Krinkelend, kronkelend, zwaaiend, zwevend, zwierend, traagjes, met het windje stoeiend evenals het vallende, spelende blad, even sierlijk, dertel, huppelde en danste Jan's Bleriot door de lucht.

— Jan, Jan, riep Dr Thierens hem, toen hij gedaald was, foe, ge jaagt ons het kippenvleesch op 't lijf, en gij staat daar zoo kalm, zoo kalm.

— Och, dokter, er is daar boven niet het minste gevaar, antwoordde Jan, terwijl hij zijn zweet afdroogde.

Onbewustheid? Ontoerekenbaarheid? Of sublieme uitpatting van een bovenmenselijke roekeloosheid?

Jan heeft me een dag erg ontroerd en zeer sympathiek voor hem gestemd. Weken lang lag hij met een ziek beep in St-Kamilius. Zoodra hij er uit mocht, liep hij naar St-Job, sprong in zijn vliegtuig en van uit de hoogte wierp hij naar de zusters, die hem zoo moederlijk verzorgd hadden, een zwaren tuil rozen. Jan gaf hiermede een beetje van zijn harte en van zijn goede ziele...

• Thans, meer dan ooit, rijst het beeld van Olieslagers in de oogen van het volk. Breed-uitwapperend vloog zijn naam door den lande. Het volk houdt van moed en van koenheid. Werkelijkheid en legende hebben Jan tot reuzengestalte uitgeliend. Aan elk grootsch feit wijdt het volk zijn naam. Een diepe ontroering grijpt allen aan, wanneer onder het gebulder van kanons een vlieg-machien verschijnt.

Zijn naam, alleen zijn naam komt op aller lippen en geestdriftig begroet men den duivel, die zijn oude stad niet kan vergeten en haar trouw blijft tot in den dood, met de groote, brandende liefde van Antwerpsch kind.

't Groote boek der geschiedenis en des levens ligt thans gesloten, de eigen persconlijkheid van Jan is vervaagd in de geheimenis. Wij kennen niet de bladzijden die ons zullen doen sidderen van bewondering, vrees en van liefde. Niet de bladzijden vol gouden licht en niet degenen vol kille schaduw. Niet deze die onze harten met heerlijken bloemengeur zullen vervullen om de glorie der opoffering, noch degenen die ons tot den doode zullen vernederen.

Wij kennen niets, vernemen niets, maar wij

voelen, voelen. En wij weten dat uit dat boek een dag, als de verrijzenis, de oude liederen zullen opklinken en ons zullen doen weenen van liefde en dankbaarheid voor allen die zich voor ons hebben gegeven in het heilige teeken van den Dood.»

En inderdaad, het boek is voor de geschiedenis geopend geworden en wij vinden er de heerlijke bladzijde in aan Jan gewijd.

1914! De oorlog! Jan aarzelt niet. Op den eersten stond biedt hij zijn diensten het vaderland aan. Hij, Vlaamsche patriot, zal zijn kunst en zijn leven in den dienst van het vaderland stellen.

Hij is er moedig en onderscheidt zich. Hij klimt van rang tot rang en is weldra luitenant.

Sinds 1916 waren wij in hetzelfde eskadriel. Ik heb hem gewoonlijk aan het werk gezien en van dag tot dag klom mijn hoogachting en bewondering voor hem.

Hij behaalde zes overwinningen en is ongetwijfeld onder ons allen degene, die de meeste gevechten heeft geleverd.

Hij bekam de volgende onderscheidingen :

Ridder in de Leopoldsorde;

Belgisch Oorlogskruis;

Russische order van St-Stanislas;

Ridder van het Fransche Eerelegioen;

Fransch Oorlogskruis.

In de toekomst zal men steeds op Jan Olieslagers wijzen als een toonbeeld van wilskracht en stoutmoedige onverschrokkenheid. Hij was een der oudste vliegeniers, maar steeds is hij voor de jongeren geweest een waardig leermeester, een voorganger in vaderlandsliefde en in dapperheid.

Eere zij hem.

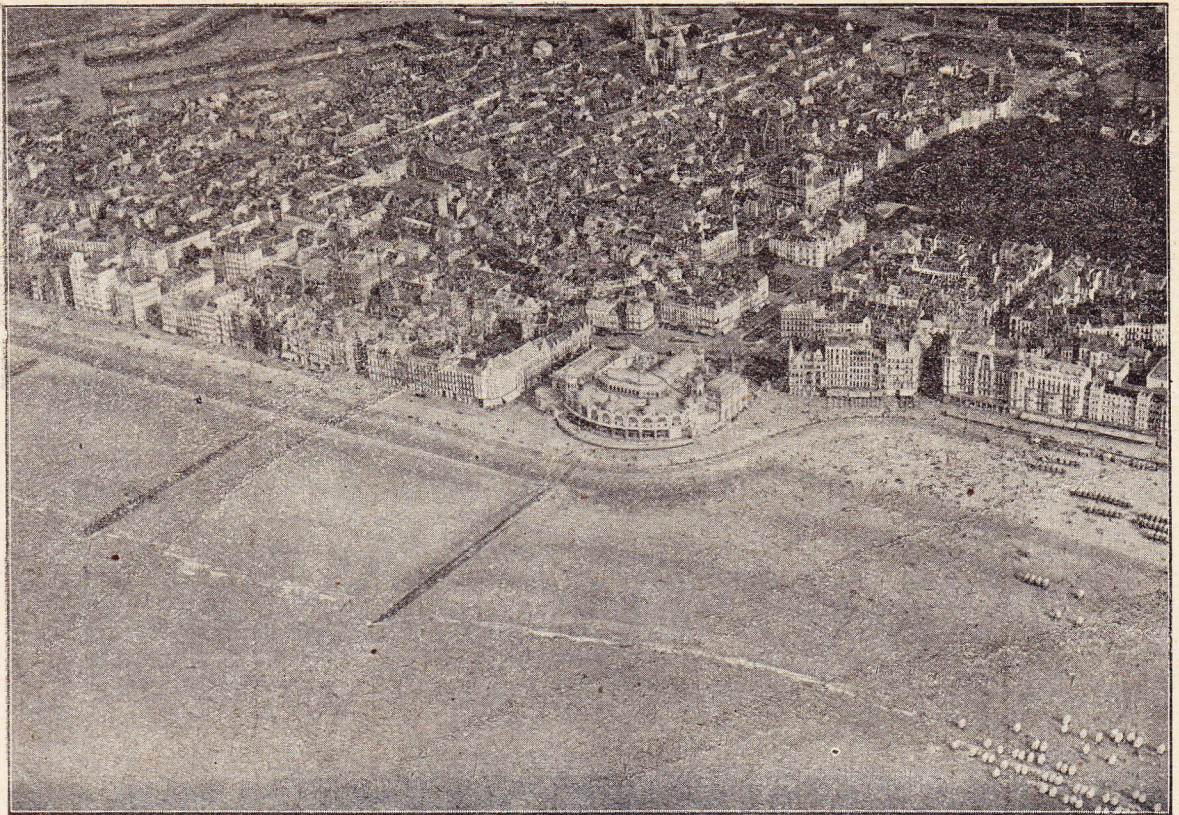
A. VAN COTTHEM

Tot hier verleenden wij het woord aan luitenant Van Cotthem, maar laat ons thans mededeelen wat de gekende sportredakteur Langenus over Van Cotthem zelf schreef :

« Van Cotthem is een jongen uit Vlaanderen, hij werd te Okegem, nabij Ninove, geboren, op oudejaarsavond 1890, en kwam als een sterke kleuter een gelukkig huishouden, waarvan het hoofd een Vlaamsche pachter was, met zijn blozende wangen verlevendigen. Als een jongen van te lande paarde hij een kloek gestel en een uitzonderlijk vluggen geest, wat alras blijken zou. Tot op den ouderdom van 11 jaar, ging hij ter school in het Bisschoppelijk College van Ninove en moest dan aan den arbeid, want geldelijk hadden zijne ouders toen moeilijke dagen te doorworstelen.

De kleine knaap ging aan 't werk iederen dag van 's morgens zeven tot 's avonds acht uur.

Doch Van Cotthem, die bezielde was met een zeldzame wilskracht, nam elk oogenblik te baat om zich op de studie toe te leggen. Alzoo leerde hij, hoe wonderbaar het ook schijnen kan, de mechaniek tot in hare kleinste bijzonderheden en zonder de minste hulp. Nooit had hij een professor, nooit werd hem ietwat gewezen. Als in 't vaderhuis elkeen ter ruste lag, kwam Albert stilletjes

Nieuwpoort, zicht genomen uit een vliegtuig.

't bed uit om bij het bevend licht eener kaars te studeeren. En als hij nu Fransch spreekt en schrijft als de beste, dan komt dat uitsluitend door in die droeve jaren menige nachtrust te hebben opgeofferd.

In 1910 werd de loting afgeschaft, en miliciaan van dat jaar, werd hij opgeroepen en bij de karabiniers-wielrijders ingedeeld. Zijn zacht karakter, zijn teergevoelig hart — eigenschappen steeds van hen die een moeilijke jeugd hadden — maakten hem spoedig den vriend zijner oversten, die hem waardeerden als een uitmuntend goed soldaat.

Toen hij 't leger verlaten had en pas gehuwd was, kwam 1914 hem weer onder de wapens roepen. Als motocyclist aan het Groot-Hoofdkwartier verbonden, had hij menigmaal missies van vertrouwen uit te voeren. Zoo moest hij in de buurt van Temsche eene ruitery-patroelje opzoeken en bevelen overbrengen. Na zijn opdracht vervuld te hebben, snelde hij over een weg waar rechts de Duitschers, links de Belgen lagen. De kogels vlogen toen onophoudend om hem heen en hij was zoo gelukkig heelhuids weer te keeren.

Toen het Groot-Hoofdkwartier te Houthem was, wou generaal Wielemans een nieuw chauffeur en verkoos Van Cotthem, die als mechaniker zeer bekend stond. Deze nieuwe plaats beviel hem niet. Hij was de volle lucht gewoon en het spannende van het leven aan het front.

Terug wou hij naar zijn motorfiets en zijn regiment, om weer gansche dagen langs den weg te snorren en van nabij te hooren het geweldige geluid van den oorlog. Het werd hem niet toegelaten. Doch juist in dien tijd begon de legerleiding alle aandacht te besteden aan het vliegwezen en aangezien hij reeds vroeger, burger zijnde, trek had om vlieger te worden, doch toen geene geldmiddelen had, was dit eene goede gelegenheid en hij vroeg zijne verplaatsing naar de vliëgschool.

Wel raadde generaal Wielemans het hem af — Van Cotthem had immers vrouw en kind — doch ten slette mocht hij. En toen hij in 1915, blij om wat komen zou, in de vliëgschool kwam, wachtte hem daar nieuwe smart.

Het vliegwezen was in die dagen het monopolie der rijken, en hij, de simpele soldaat, de gewone Vlaamsche jongen zonder geld, kende er niet om de behandeling, doch moreel heel wat lijden. In het werk en in de studie zocht hij troost en nauw een maand later vloog hij als de anderen en nog een maand verder was hij hen allen de baas. Naarmate zijn vaardigheid, steeg ook de vriendschap der andere leerlingen die hem spoedig als hun meerdere erkenden.

Begin Maart 1916, was onderluitenant Van Cotthem de eerste Belg die op jachtvliegtuig naar het front toog. Hij kende er de groote eer op 16 Juni van ditzelfde jaar de eerste Belg te zijn die een Duitscher neerschoot, geen rekening gehou-

René Vertongen.

den natuurlijk van den Rus Petrofsky, die als Belgisch vlieger einde 1914, hetzelfde had gedaan.

De Belgische gevechtsvliegers hadden het in dien tijd moeilijk om hun tegenstander neer te halen. Het machinegeweer stond met den loop naar boven gekeerd, wat het zeer moeilijk maakte te richten en doel te treffen. Bevelhebbers Lebon en Demanet van de genie werkten sinds langen tijd aan het zoeken om een systeem van schieten door de schroef heen, op punt te zetten.

Van Cotthem wou hierin ook zijne kans wagen en in zijn vrije uren ging hij op zoek. Op minder dan twee maanden was hij kant en klaar. Hij regelde het machiegeweer volgens den motor, op zulke wijze, dat telkens een vleugel der schroef even voorbij den loop van het machiegeweer was, een schot kon gelost worden. Zoodoende kon een vlieger recht voor zich uitschieten, een voordeel waarvan de waarde onschatbaar was.

Het Belgische vliegwezen nam zijn systeem aan en Van Cotthem werd in Mei 1917, naar Calais geroepen om alle vliegtuigen hiervan te voorzien. Alle Belgische vliegers gingen van toen af ten strijde met beteren troef in handen.

Nu zou hij naar 't front weerkeeren, doch René Vertongen was op verkenningsvlucht tot eene noodlanding in Holland gedwongen en nu werd Van Cotthem in diens plaats als vliegtuigbeproefer in Calais aangewezen. Niet minder dan driemaal verliet hij zijn post om telkens weer naar 't front te gaan waarheen zijn strijd lust hem trok, doch telkens moest hij weer naar Calais, alwaar hij dan ook tot 't einde van den oorlog bleef na er eene school voor akrobatisch vliegen te hebben opgericht, die hij tot het einde toe bestaarde.

Dank aan dit akrobatisch vliegen verninderden de ongevallen, vermits de vliegeniers zoodoende in alle standen hun vliegtuig meester waren.

Van zijn verblijf te Calais kunnen nog twee voorvallen vermeld worden. Op zekeren dag vloog hij nabij de kust boven de zee en kwam in aanra-

king met een albatros, een groote, zware vogel. De stutlatten tusschen de vleugels van zijn vliegtuig werden door den schok gebroken. Zijn tweedekker verloor het evenwicht en net als een vogel wien men een vleugel afschiet, viel hij als gebroken neer en kon nog juist genoeg zijn tuig bemeesteren om niet in zee te vallen en ergens op het strand neer te komen. Toen werd hij als bij mirakel gered.

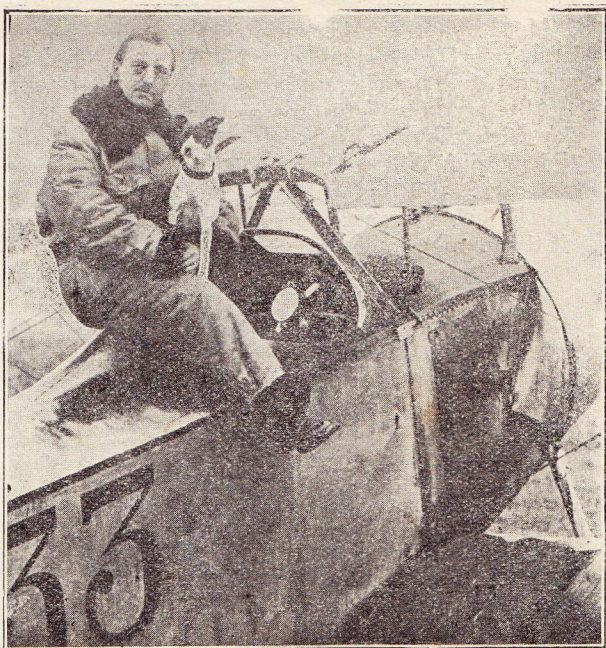
Een andere maal, het was in het begin van 1918, beproefde hij een vliegtuig boven Calais. Plots verscheen een « taube », die bommen wierp. Op Van Cotthems machiegeweer zaten bij toeval vijftien kogels. Hij snelde naar den vijand en eer de vijftien kogels waren opgebruikt, stortte de Duitscher vernield neder. Van Cotthem draagt nu een prachtige gouden kronometer waarin gegrift staat: « Het dankbare Calais aan luitenant Van Cotthem. »

Zoo ook heeft hij een zilveren cigarettenkoker, dragend de handteekening van onzen Koning onder dezen tekst: « Aan luitenant Van Cotthem, als aandenken aan onze luchtreizen ». En toen hij voor 't eerst onze Koningin door het luchtruim voerde, zond H. M. een geschenk: een dames-armband met uurwerk. Een heel lieve attentie vanwege onze Koningin voor Mevrouw Van Cotthem.

België mag wel fier zijn op een vlieger als luitenant Van Cotthem: die Vlaamsche jongen, die vanaf de onderste trede, de maatschappelijke ladder opklimmende, wel een waar « self-made man » is.

Niettegenstaande zijne plaats in het Belgische vliegwezen, is hij gebleven wat hij vroeger was: de eenvoudigheid in persoon. »

Hiermede sluiten wij de levensbeschrijvingen van de voornaamste jachtvliegers en besluiten dit hoofdstuk met eenige bijzonderheden over

de Montigny.

LUITENANT VERTONGEN

Evenals Van Cotthem was deze een volksjongen. Zijn eerste leermeester was Jan Olieslagers, van wien hij in 1911 op het vliegplein van St-Job-in-'t-Goor een Blériot kocht.

Aanvankelijk had de jongen veel last in het leren. Menigmaal heb ik Jan Olieslagers in het zweet zijns aanschijns achter der eendekker zien loopen waarop Vertongen zijn proefvluchten deed. Zijn vooruitgang was na dagen en dagen weinig merkbaar, toen almeteens hij de kunst beet kreeg en zich stout verhieft in den schoonen Kempischen hemel.

Toen de militaire vliegschool werd ingericht leerde hij onze eerste soldaten-vliegeniers en toen de oorlog uitbrak stond Vertongen met lijf en ziel ten dienste van het vaderland.

Te Calais kwam hij onder het bevel van kommandant Nelis en leidde hij des daags onze jonge vliegeniers op. Des nachts zweefde hij boven de door de Duitsche vliegers bedreigde stad en waakte dat men er geen bommen kwam neergooien.

« Ondanks zijn 40 jaren, schrijft kommandant Nelis, was hij een toonbeeld van moed en werkzaamheid en bleef het tot aan zijn dood. »

Zekeren dag vloog hij met een diplomatischen koerier naar Engeland. Op zijn terugkeer misleidde hem de zware mist en daalde hij op Hollandsch grondgebied, waar hij geïnterneerd werd. Ondanks den druk, dien de Belgische overheid op hem uitoefende, weigerde hij zijn eerewoord te geven om niet te ontvluchten. Na acht maanden vruchteloos pogen, slaagde hij er in te ontvluchten en Calais te bereiken, waar hij, in stede van beloond te worden voor zijn manmoedig optreden, teruggejaagd werd naar zijn gevangenis in Holland en gestraft omdat hij zich niet willen onderwerpen had en den eed afleggen niet te ontvluchten.

Men waant te droomen wanneer men zulks leest, doch kommandant Nelis, die ons dit schrijft, is ten stelligste ingelicht over het feit.

Alleen groote liefde tot zijn vaderland belette den edelen jongen den eed te doen (1). Trouwens tijdens zijn ballingschap in Holland, schreef hij ons persoonlijk het volgende uit Zeist:

« Ik heb mijn eerewoord niet willen geven en zit thans opgesloten en word zeer streng bewaakt om alle ontvluchting te beletten. »

Op den bestemden dag dat hij naar Holland terugkeeren moest, deed hij zijn laatste vlucht boven Calais, verloor zijn weg in den mist en is levend niet meer teruggekeerd.

Acht dagen later spoelde de zee het lijk van

(1) Tusschen de Bondgenooten was een akkoord aangegaan, dat de in Holland geïnterneerden verplicht werden den eed af te leggen. De Belgische regeering waakte er over dat haar in Holland geïnterneerde onderdanen deze verplichting trouw bleven. Vertongen echter voelde zich niet aan deze konventie gebonden en weigerde den eed af te leggen.

den dappere aan. De dood had hem van de oneer gered.

Dit feit is zoo treffend, zoo ontroerend, dat wij het wilden aanhalen om den grooten volksheld te huldigen.

Arme vriend Vertongen, rust in Vrede!

« Vertongen, schrijft kommandant Nelis, laat de herinnering na van een grooten patriot, een dier nederige, kleine, maar moedige en karaktervolle Belgen, die den plicht tegenover het vaderland boven alles stelden. Hij werd te Calais vervangen door de vliegeniers George en Van Cotthem.

XXIX.

IN VLAANDEREN

De intrede van het Vorstenpaar te Brugge. — De toestand in het Brugsche Vrije. — Een schets van het IJzer- en Ieperleeland na het vertrek der legers.

We hebben verteld, hoe op 19 Oktober Brugge en de kust bevrijd waren geworden. Enkele dagen bleef ten Noorden der West-Vlaamsche hoofdstad de toestand nog onzeker. Het dorpje Middelburg lag als in niemands land. Belgen drongen er binnen, maar bleven er voorloopig niet.

Een boogschut verder zag men soms Duitsche voorposten, welke dan weer in het heestergewas der Schipdonck- en Leopoldvaarten geheimzinnig verdwenen. Maar tusschen de lijn Middelburg-Moerkerke-Syseele en de zeekust bleek het land dan toch van vijanden gezuiverd. En 't was vlug gegaan.

Den 25ⁿ Oktober was voor Brugge een heugelijke dag: toen deden immers de Koning, de Koningin en de erfprins hun blijde intrede in de vrijgemaakte stad. Te paard gezeten, vatten zij post naast het standbeeld der Vlaamsche helden Breidel en De Coninc, waar een defilé der troepen plaats had. Vervolgens werden zij op het gouvernementshuis ontvangen, alwaar de gouverneur der provincie en de burgemeester der stad Brugge een Vlaamsche toespraak hielden.

Hier volgt de tekst van 's burgemeester's rede: Sire,

Brugge heeft de eer en het geluk de eerste te zijn onder de hoofdsteden der Belgische provinciën, die de zegepralende terugkomst uwer majesteit begroet en toejuicht. Over 80 jaar was het ook Brugge vooreerst, dat de eer had Leopold I, uw onvergeliikijken grootvader, plechtig en geestdriftig te onthalen. Dan heeft hij aan België de vrijheid en het nationaal leven medegebracht. Hedendaags brengt ons de wijsheid en de kloekmoedigheid Uwer Majesteit en de heldendaden uwer soldaten nog een meerdere weldaad, de herstelling der afschuwelijkste onrechtvaardigheid, waarvan de geschiedenis gewag maakt, en de eeuwige bekrachtiging onzer onafhankelijkheid en onzer welvaart.

De Brugsche bevolking heeft met een onwrik-

bare vaderlandsliefde al de rampen der wreedste verdrukking verdragen; maar wij weten dat ons lijden niets is in vergelijking der gevaren en der opofferingen, die aan Uwe Majesteit en het wonderbaar Belgisch leger een onsterfelijken roem verzekerd hebben.

Eer ook en roem aan hare Majesteit de Koningin, die gedurende vier jaren onze verdedigers geholpen en getroost heeft.

Sire,

De aankomst Uwer Majesteit is de aanvang der verlossing. Welhaast zullen Vlamingen en Walen even gelijk getrouw aan vorst en vaderland, klaar bewijzen dat geen vijand en geen verraders de eendracht, noch de eenheid der Belgen zal kunnen vernielen.

Leve België, leve de Koning, leve de Koningin.»

Daarop antwoordde Koning Albert in zeer vloeiende Vlaamsche taal als volgt:

« Vier jaar werdt gij door den dwingeland verdrukt; vier jaar hebt gij geleden. Niettemin behieldt gij het onwrikbaar vertrouwen in de zegepraal van het recht.

Door uwen taaien weerstand hebt gij den vijand getoond dat gij de vrijheid als een opperste goed aanziet en er ook voor zoudt willen sterven. Bruggelingen, ik dank u, in naam van het vaderland. Mijn erkentelijkheid blijft u verzekerd.»

De Koning groette het beeld der Helden van 1302.

De zegeklok-Melchoir luidde, de beiaard speelde en het volk juichte.

Die beiaard, de schoonste van Europa, was ons dus gespaard gebleven.

Tijdens de bezetting had hij automatisch gespeeld, maar nooit onder de hand van een beiaardier.

Terwijl in veel dorpen en steden de klokken weggehaald waren, Oostende, Thorhout, Roeselare, Heist, Wilskerke, Mariakerke, Duinkerke om maar enkele plaatsen te noemen, was er van een opeisching der Brusgche klokken nooit sprake. Op den halletoren stond een marinewacht, bij een mitrailleur voor vliegers. De Duitschers ontzagen dus niet, dit heerlijk historisch monument tot krijgsoeleinden te gebruiken.

Zoo stalden ze ook paarden in de prachtige, middeleeuwsche schuur van Ter-Doest bij Lissewege, het enig overblijfsel der abdij Thosan. Op het hof was een rustplaats voor batterijen en dikwijls vielen daar bommen, een ander juweel uit onze geschiedenis met verwoesting bedreigend.

Ook Lisseweghe's prachtige toren ontkwam ternauwernood aan reusachtige granaten, die bijna aan zijn voet neervielen, maar gelukkig niet ontploften.

Het Brugsche Vrije was dus vrij ongeschonden.

A. Hans schreef in die dagen:

« Twee afgebrokkelde torens en daarachter een uitgestrekte hoop steenen en kalk. Het hout en metaal is er uit gestolen. Er omheen een met loopgraven doorploegde weide, waar veel jonge

Duitschers zich oefenden, aleer ze gingen sterven op de slagvelden van Vlaanderen en Frankrijk.

'k Ben hier alleen en om mij hangt een doodsche stilte. Benden kraaien vliegen krijschend heen, als onder mijn voet eenige steenen wegzakken en in het water rollen.

De twee torens staan daar zoo naakt en schamel, ontdaan van hun luister, hun vroeger oud schoon; een is geheel opengereten, zoodat ik op een bovenkamerke kijk, waar nog een schouwttje, met Delftsch leiwerk bezet, aan voor malige, gezelligheid herinnert.

'k Stap verder over den puinhoop: links waggelt een brok muur met een mooi Romaansch deurgewelf, maar de deur zelf is opgestoot. Vaag teekent zich nog de ligging der verschillende vertrekken af, die eens prijkten met oude meubelen, dof koperwerk, met zooveel herinneringen aan een tijd, toen de ridders van Vlaanderen te Brugge groot hof hielden en de keurlen deze vlakten op de zee en de moeren wonnen.

Zoo lieten de vluchtende Duitschers het kasteel Van der Borch bij Oostkerke achter, want, toen ze zich hier nestelden, kozen ze het juweeltje uit om er munitie te stapelen en den rekruten het gruwelijk handgranatenwerk te leeren.

Te Oostkerke is geen bom gevallen. Geen afweerstuk gelost, maar de schendende hand van den Duitscher is er over gegaan en daarom zien we deze ontzettende ruïne, getuigenis van vandalisme.

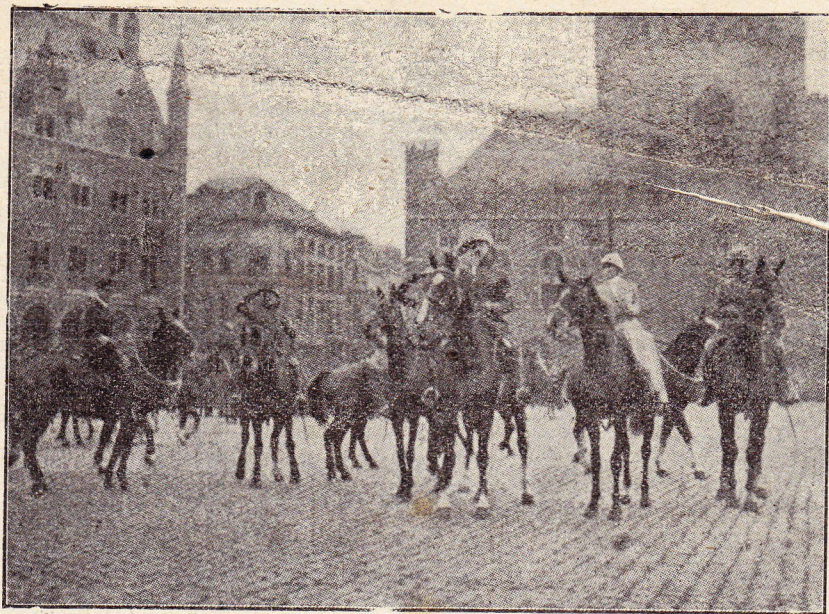
Zondag kwam de eigenaar eens kijken. Hij droeg de uniform der Belgische soldaten. Terwijl hij streed voor zijn land, verwoestten de Duitschers moedwillig het heerlijkheidje, dat zijn trots was en er achter de wallen zoo bevallig wegschool, bijna vlak onder den zwaren kerktoeren.

Goddank, de kerktoeren van Oostkerke staat er nog. Maar nu we deze ruïne zien, huiveren we toch bij de gedachte, dat ook dit deel van Vlaanderen in zijn kunst en oudheid zoo ernstig bedreigd is geweest.

De herfstwind bestroot de wegen met goudgetinte bladeren, die zachtjes ruischen tusschen de akkers, waar het landvolk haastig de aardappelen rooit. Daar staat een koe voor de kar. De Duitschers hebben de meeste paarden meegenomen. Op Westkapelle is er geen enkele meer, alleen nog als trekdier een muilezel, die ook al heen was, maar terug naar zijn stal is komen gelopen. Zelfs de muilezels schijnen niet bij de Duitschers te willen blijven. De koe is zeer onwillig den nu van haar gevorderden arbeid te verrichten; een knaap wil haar aan een touw voorttrekken, een ander helpt in de flank, maar 't beest werpt zich telkens te gronde.

Velen vervoeren den oogst dan ook maar op kruiwagens of stootkar, in de hoop, dat er spoedig paarden zullen worden aangevoerd.

De weg loopt uit op 't kanaal naar Brugge. Daar ligt Damme. Ontroering grijpt me aan. Hoe dikwijls heb ik van een dijk aan de grens den hoogen Onze Lieve Vrouwetoren gezocht en nu zie ik hem ongeschonden, schooner en kloek bijna nog na de vier jaren oorlogswee, die over

Intrede van het Vorstenpaar te Brugge.

zijn grijzen kop zijn heengegaan.

Menige schilder en duizenden badgasten kennen dit gewest ten Noorden van Brugge, met zijn oude stemmige, historische dorpen, die nog in zich dragen den stempel van 't Zwin en zijn gansch machtig verleden. Hoe dikwijls hebben we gebeefd voor al deze monumenten, als we van zee en uit de duinen de kanonnen hoorden huilen en 't vreeselijk spel van vuur en vonken zagen, den oorlogsgloed, die bij nacht den hemel boven deze vlakte verlichtte.

Maar hier is alles gespaard gebleven. De brug van Damme ligt verbrijzeld en de huizen langs het kanaal zijn nu met stroo gedekt, omdat de ontploffing de daken neersmaakte, zooals ze ook muren scheurde en ramen uitsloeg, en dat alles is geschied op eenige schreden van 't wonder-schoon Damsche stadhuis, waarvoor Jacob van Maerlant gestandbeeld staat. Maar het is uit de verwoesting gered en ook de mooie gothische kerk en de hooge toren en zelfs de middeleeuwsche ruïne tusschen het bedehuis en dien toren, waar 't gras op de dunne gewelven wast. Hier sluimert Van Maerlant, die in de volksoverlevering met Uilenspiegel werd verward.

Een binnenweg kronkelt naar Dudzele, waar de school der strafkolonie was voor Vlaamsche burgers, die zich niet onder de Duitsche slavenzweep wilden krommen. Een weg langs 't toen zoo bestookte kanaal van Zeebrugge leidt voorbij een oude kapel, naar de hoeve van Ter-Doest. De monumentale schuur, gebouwd toen de monniken der abdij Thosan (Aller Heiligen) of Ter-Doest, de moeren ontgonnen en welige oogsten wonnen, en waarvan 't dak gedragen wordt door Gothische kolommen en gewelven, in welker ruimte de boer zijn wagen vrij keeren kan, is ons ook gespaard gebleven en zelfs lieten de Duit-

schers er een grooten voorraad hooi en graan achter. En in het avondgoud zien we de schim van Willem van Saeftingen, den leekenbroeder, die in de 14^e eeuw voor Vlaanderens vrijheid worstelde in dienzelfden eeuwigen strijd tegen tyrannie, waaruit de soldaten komen, die we aller wegen in verlof ontmoeten.

En daar zien we Lissewege's kerk met toren, de schoonste van Noord-Vlaanderen, een juweel der Gothiek en zoo geërbiedigd, dat men voor den oorlog de sporen van verval uitwischte.

En die kerk met toren stond een half uur gaans achter Zeebrugge's haven. Rond dit monument spuwden de batterijen de granaten, waarvan we de bijna een meter lange hulzen nog zien te midden van verbogen platen en brokken arduin. Van rond die kerk vluchtten menigmaal de bewoners verder 't land in, omdat de dood over de vlakte loeide en in haar schaduw rusten menschen, ontijdig door den oorlog weggemaaid.

Wie had dus durven hopen, Lissewege terug te zien en ongeschonden schier, al zal men menige scheur en barst moeten stoppen?

Allerlei aandoeningen bestormden mijn gemoed op dezen zeer schoonen herfstnamiddag, waarop ik de oude kennissen bezoek! Veel is ons ontnomen: Ieperen, Diksmuide, Nieuwpoort, die drie namen sluiten nu een boek vol kunst.

Gelukkig bleef Brugge en 't Vrije ons bespaard en dat Vrije is niet langer meer een spotnaam, want op den fieren halletoren van de grijze stede werd de vlag van den bezetter neergehaald en prijkt onze standaard.

Gespaard zijn Brugge en Damme, Oostkerke en Lissewege. Houcke's kerkje, Dudzele's oude toren. Daar ligt nu nog Middelburg met zijn kostbare kerk en de Duitschers bestoken het, al riepen ze bij 't heengaan:

« Vaarwel, Middelburg! »

Aan den viersprong van Ardoye.

Wat verder brokkelt Maldegem uit elkaar. Ook hier blijven toch wondeplekken, maar in 't algemeen is 't Brugsche Vrije toch wonderbaar aan den verwoestingsgruwel ontsnapt.»

De Brugsche bouwkundige, de heer H. Hoste, gaf ook zijn indrukken weer en schreef eveneens in « De Telegraaf » :

« Ik heb het onuitsprekelijk genot gehad een halven dag in mijn moederstad te kunnen doorbrengen, na vier jaar afwezigheid, zelf te mogen aanschouwen dat wat ik bijna niet gelooven durfde: dat het mooie, het wereldbekende Brugge niet noemenswaardig door den oorlog geleden heeft.

Voor mijn ervaringen dienaangaande mede te deelen, wil ik echter eenige bijzonderheden aanhalen, welke, meen ik, hier nog onbekend zijn. Einde 1914 werd verteld, en daarna van Duitsche zijde tegengesproken, dat boven op den Halletoren afweergeschut opgesteld was. Er wordt mij van betrouwbare zijde bevestigd, dat het wel zoo geweest is. Fabel daarentegen 't gerucht volgens hetwelk men een paar dagen geleden ontdekte, dat de Halletoren ondermijnd was. De inbeelding der menschen gaat soms zoo vlug !

Toen de stad door de Duitschers bezet werd, vernamen de Bruggelingen dat de relikwie van het H. Bloed ergens verborgen was, niemand wist waar. Zondag nu werd zij stoetsgewijze, door den bisschop opgedragen en onder grooten toeloop van volk van de kathedraal naar de H. Bloedkapel op den Burg overgebracht.

De vermaarde schilderijen van Memling, Van Eyck, enz. waren ook in veiligheid gebracht, doch moesten op bevel der Duitschers nu en dan tijdens het bezoek van een of anderen bijzondere gast weer opgehangen worden .»

Doch heel anders was het ginds ten Westen van Brugge.

Een beschrijving van het geteisterd Vlaande-

ren zou alleen reeds een boekdeel vullen. We zullen ons hier beperken tot eenige schetsen, dadelijk na het vertrek van de legers uit de IJzer- en Ieperleestellingen geschreven door ooggetuigen.

Zoo schreef de heer Hoste :

« Ik ben op reis om verwoestingen te zien ; mijn plan is de bijzondere steden langs de oude frontlijn te bezoeken, na te gaan wat er zooal in Vlaanderen van steden en dorpen overblijft en te trachten de vraag op te lossen of er nog iets van te bewaren is, in welke maat de behouden gedeelten den wederopbouw zullen kunnen beïnvloeden.

Gisterochtend vroeg vertrok ik per fiets uit Brugge, met de bedoeling zooveel mogelijk door de geteisterde deelen te reizen ; mijn rugzak is zwaar geladen met eetwaren, die ik mij tegen veel geld — van de Nationale Bank — heb kunnen verschaffen ; op mijn bagagedrager ligt een dikke jas en een reisdeken, zoodat ik desnoods in de loopgraven kan overnachten.

Tot aan Gistel vind ik alles vrij normaal ; er zijn natuurlijk heel wat bommen gevallen, veel huizen deerlijk gehavend, maar Ghistel is bewoond en het leven gaat er zijn gewonen gang. Nu echter begint het landschap te veranderen ; langs de wegen is er aan alle kanten met planken en takken dekking opgesteld ; het zijn als reusachtige schermen, waartusschen een eind verder allerlei gekamoufleerde netten opgehangen zijn. Het veld is verwilderd ; hier en daar is een Belgische soldaat aan het ploegen. Zevecote is half platgeschoten, maar het hart van het dorp met de kerk zijn bewaard gebleven.

Ik begin zoo langzamerhand de oude frontlinie te naderen ; St. Pieters Capelle is werkelijk een hoopje puin ; bij het lezen van oorlogs-korrespondenties, heb ik mij vaak afgevraagd of dit geen gestereotypeerde uitdrukking was, die zoo maar voortdurende gemakshalve gebruikt werd. Nu

Jan Joye, deken der Burgerwacht te Brugge, die zijn kleedij verborgen en den dag der verlossing weder had aangetrokken.

zie ik het echter met eigen oogen: van de kerk hier staat er nog een stuk muur recht met een paar vensteropeningen; de woningen zijn hoopen puin van een, twee, drie meters hoog. Een paar menschen staan een dergelijk «huis» te bezien en op mijn vraag of ik Nieuwpoort kan bereiken:

«Er is geen weg, mijnheer; ge moet over Veurne.»

Dit bekoort me niet; waarom zou ik het toch niet wagen? Het zal toch zoo vreeselijk niet zijn. Een eind verder ontmoet ik nog iemand.

«Maar, mijnheer», zegt hij, «ge zult geen menschen vinden te Nieuwpoort!»

«Ik ga niet voor de menschen, maar voor de dingen».

«Ge kunt over de vaart; daar ligt een kurkbrug — ge moet door de Deutsche loopgraven. Een van mijn jongens komt van Nieuwpoort; hij was een klomp modder geworden».

Ik kan er dus ook door... Het landschap wordt een echte woestenij; de vroegere vruchtbare weiden zijn nu klei geworden en liggen met hoogten en diepten, waarin het water der overstroming is blijven staan; het riet groeit welig aan alle kanten en de meeuwen vieren hoogtij, over die onmetelijke, troosteloze vlakte. De Deutsche onderkomens beginnen uit den grond te rijzen; op mijn kaart zie ik, dat hier vroeger Mannekensvere stond. De wegen worden een en al modder; het is een vette, kleverige klei; hij, die tijdens den bietentijd door Zeeuwsch-Vlaanderen gefietst heeft, en zich inbeeldt, dat het hier honderdmaal erger is, zal zich een kleine gedachte kunnen vormen van den toestand der wegen.

De IJzer: aan beiden kanten ervan lagen de Duitschers; op de spoorbaan Nieuwpoort-Diksmuide lagen de Belgen; tusschen beide het overstromde gedeelte.

Ik klim boven op de loopgraven om de brug te ontdekken en zoo mogelijk den ouden weg naar Nieuwpoort. Daar is de kurkburg, door de Belgische soldaten gelegd; met veel moeite tik ik mijn fiets over de loopgraven en loop over de rivier heen. Ik kom terecht in een nieuw net van gedeeltelijk stukgeschoten verdedigingswerken; in de nauwe gangetjes liggen loopplanken, die tamelijk goed bewaard zijn gebleven.

Waarheen? Nog eens bovenop geklauterd en rondgekeken. Wat 'n verwoesting, wat 'n verwoesting: overal vale kleigrond, water en riet; hier en daar 'n stuk boom. Ziet, hier is er een heele rij van afgeknotte, verwrongen boomstammen; het moet de oude weg geweest zijn: daar moet ik heen.

Het wordt een onzettend lastige tocht; ik moet op de planken de boyaux volgen, die voortdurend kronkelen; als ge twee meter rechten weg hebt, wordt ge blij! Overal sporen van drukke beschieting, die zich o.m. verraaft door de afwezigheid van planken en de aanwezigheid van met water gevulde putten. Mijn fiets wordt een niet te behandelen ding: de klei gaat tusschen band en spatbord zitten, zoodat de wielen niet meer draaien willen. Ik til mijn fiets op bij den baggedrager en steek ze zoo voort; ik loop in den modder naast de planken, om deze vrij te laten voor mijn fiets; daarop alleen kan ik ze in beweging houden; achter mij moet ik zwichten voor allerlei prikkeldraad. Ik ontmoet slooten, waarover een smalle plank ligt; ik tracht de klei van mijn schoenen te kloppen, neem mijn fiets op mijn schouders (wat weegt dat ding toch!) en waag het; ik glij uit nog vooraleer ik aan de plank ben, moet verschillende malen herbeginnen; na oneindig veel moeite geraak ik over de beekjes. Mijn schoenen en beenkappen zijn één klomp modder; mijn zwarte fietspak gaat langzamerhand een grauwe kleur aannemen; mijn handen zijn een en al slijk. En het zijn weer diezelfde bochten, die elkaar steeds opvolgen. Mijn fiets wordt maar steeds zwaarder; de klei loopt langs de spaken en wellicht zijn de wielen volle dingen geworden; ik moet mijn karretje met al mijn krachten voortstuwten; wanneer het van de loopplank glijdt, moet ik werken om het uit de klei los te maken.

Sedert drie kwartier ben ik over den IJzer en ik klim op de borstwering, om te zien hoever ik al ben. Op een vierhonderd meter misschien ligt de rivier daar, rustig nu en glimmend onder de stralen der milde herfstzon! Wanneer geraak ik ooit te Nieuwpoort... zal ik er nog komen! Ik ben immers uitgeput, het zweet stroomt in beken van mij af.

Indien ik at! Daar ligt een kist met Deutsche handgranaten, waar ik op ga zitten en eten... Wat moet dat hier een afschuwelijk leven geweest zijn voor de soldaten; het is nu wapenstilstand; ik loop hier ten slotte voor mijn plezier, en het weder is uitstekend... ik beeld mij in hoe het

moet geweest zijn bij regenweder onder een hael van ijzer en vuur, in een lucht van verpestend gas; en dat lange jaren.

Vooruit; ik ben wat opgeknapt. De lastige gang herbegint. O, die modder, die modder! Ik word' gewaar, dat ik nu makkelijker zal loopen boven op de loopgraven; maar elk oogenblik, daar waar de granaten ingeslagen zijn, moet ik naar beneden. Ik krijg er nu een ontzagelijke warboel bij van allerlei prikkeldraad, waarover ik met mijn fiets moet klauteren.

Een man komt mij tegemoet van de richting Nieuwpoort:

«Mijnheer het is nog tweehonderd meter zoo slecht als hier — ik zou maar terugkeeren». — Vooruit dan maar.

Wat is dat? Afgrijselijk. Een lijk van een Belgisch soldaat: de khakikleur is nog min of meer te herkennen. De man is gemummificeerd: 't is gelijk bruin leder, dat op den schedel gespannen zit; de oogkasten staren u verwilderd aan, de mond grijnst in een vreeselijken riktus en de witte tanden glinsteren als een ster in den nacht; de eene hand ligt los van den arm.... Een groote, grijze raaf komt afgevlogen!

Vooruit... het begint te beteren; nu en dan kan ik een twintigtal meters fietsen langs de granaatkuilen; de keien van den ouden weg komen hier en daar te voorschijn. Langs den weg een klein hoopje steengruis: daar stond vroeger het dorp St. Joris! In de verte silhouetteert zich een eigenaardig ding: het doet aan als een reusachtige steenhoop, waaruit menigvuldige, lange armen ten hemel gericht zijn: Nieuwpoort.

Van het oude Vlaanderen heb ik een der meest vruchtbare gedeelten gezien!»

A. Hans vertelt van zijn bezoek aan Nieuwpoort zelf:

«Na een vreeselijken tocht door modder, tusschen prikkeldraad, dikwijls voetje voor voetje over losse steenen, planken, balken, ben ik eindelijk te Nieuwpoort aangekomen, te midden der aangrijpende ruïnen en ik gevoel me zeer vreemd in een plaats welke ik toch zoo goed kende, dat ik ze zelfs meermalen in vreedetijd beschreven heb. Waar is nu de Langestraat, waar ligt de markt, waar moet ik het puin der kerk zoeken, waar dat van de Halle? En zoo wonderlijk schijnt me de omgeving, als ik hier en daar een burger, een Belgisch soldaat of een Duitsch krijgsgevangene van achter 't puin als uit een hol te voorschijn zie komen. Ze moeten wat orde scheppen in den chaos en gevoelen zich als machteloos tegenover deze geweldige puinhoop.

Ik zou hun wel willen vragen, er niets te veranderen, niets weg te voeren, niets te schenden, maar Nieuwpoort aldus te bewaren, gelijk een museum, dat ons en 't nageslacht vertolken zal België's martelaarschap en België's heldhaftigheid, de trouw der bondgenooten en het vandalisme van 't Deutsche militarisme.

Maar neen, wij kennen het karakter van ons volk en hoe onmogelijk het thans ook schijnt, hier zal weldra nieuw leven rijzen.

Eindelijk vind ik het puin der kerk en ik her-

ken het aan een enkele Gothische vensteropening, aan gebeeldhouwde steenen, welke nog de kunst onzer vaders doen herkennen tusschen kalk, verkoold hout, brokken ijzer en arduin. Het be-dehuis dateert uit de 13^e eeuw toen Nieuwpoort bloeide door de visscherij, en was een nobel Gothisch gebouw. Waar het oude kerkhof lag, staan nog eenige stompen van boomen en onder het lange gras dat ook tusschen puin welig opschiet, liggen vele dapperen begraven. Zoo lees ik het eerst: «Ici repose Mahomed ben Abdallah»; en daarna opschriften herinnerend aan den weergaloosen moed der Fransche mariniers, en fuseliers, waarvan ik er zooeven nog ergens aan de kust ontmoet heb, op wier muts het woord «Nieuwpoort» prijkte.

Waar mogen de brokkelingen liggen van het mooie Dunnenhuus, waar Albertus en Isabella tijdens Oostende's beleg in 1600 verbleven; en tevergeefs zoek ik ook de Halle, die haar slanken toren zoo zwierig boven de roode daken verhief.

Van het station staat nog een stuk gevel recht en het draagt een plank met in zwarte letters: «Nieuwpoort stad.» Hoe mis ik den kloeken Tempelierstoren, die even buiten de stad verrees. Waar mogen al de inwoners verspreid zijn? zoo vraag ik me af, en 't is me, of ik ze nog zie in hun goede gemoedelijke woonplaats aan die schilderachtige haven. Waar is de «Vierboet», een der eerste Vlaamsche vuurtorens, waar hout op werd gebrand en die zoo wel paste in 't kader van de vervallen visschersstede? Ik zie niets dan puin, waarin men eenige straten heeft getrokken en langs den Ysermond bij de loopgraven armzalige, stokkerige stammen van de eens zoo zwierige boomen.

Ik daal een trap af en kom in 't ondergrond-sche Nieuwpoort. In alle richtingen loopen nu sterke gangen van hout onder het stadje. I' zie er verlaten keukens en depôt-telefoonhokjes en rust nu en dan voor een uitkijkraam, waardoor ik de vlakte van Veurne-Ambacht ontwaar, of den IJser hoor murmelen. Ik ben hier alleen waar duizenden mannen lange maanden hebben geleefd, terwijl boven hen de granaten barstten. Nieuwpoort mocht niet verloren gaan, zoo getuigt ook deze wonderbare onderaardsche stad, waar het zoo zonderling stil is. «Schrijf dat het alles zoo behouden moet blijven», zei me gisteren mijn vriend de majoor, en met innige overtuiging zeg ik het hem na. Hier ligt de voornaamste sektor van den beroemden IJser. We zien veel op dezen morgen: de sluizen, de elektriciteitswerken, de loopgraven, de schuilplaatsen ten slotte in en hooge van een puin, de uitgestrekte IJzervlakte, waarover de regen jaagt. Geen boom, geen hoeve, geen huis breekt nog de granaatkuilen en de groote watervlakten.

Van hier hernam het Belgisch leger met Albertus aan het hoofd zijn zegetocht tot bevrijding van het gemartelde land. En daarom nog te meer is de wijde eenzaamheid, de groote stilte, te aangrijpend.

Ik volg de modderige paden en kom weer in de

Engelsche soldaten brengen het geschut in gereedheid om het op den vijand af te vuren.

Duitsche stellingen, langs gesprongen batterijen, opgeblazen munitie-depots en over noodbruggen, en bereik het dorp Slijpe, het eerste in dezen sektor, dat niet geheel met den grond gelijk is gemaakt. Ik ben er weer geheel alleen en de stilte wordt slechts gestoord door den wind die door de huizengeraamten vaart. De bewoners verblijven te Oostende en Brugge, verbeidend met ongeduld het oogenblik dat ze zich weer kunnen nestelen tusschen de ruïnen om den arbeid te hervatten. Ik ontvlucht de lugubere plaats tot ik te Leffinge weer de eerste bevolkte gemeente vind. Maar er liggen meer dooden dan er levenden wonen, want even buiten de kom hebben de Duitschers een kerkhof aangelegd, waar in dichte rijen de beton kruisjes boven drie duizend gevallen staan. »

Dan een tochtje naar 't Iepersche.

« Even sta ik op het kerkhof van Roeselare bij graven van verwanten en bekenden. De begraafplaats is zeer groot geworden sedert ik ze vier jaar geleden bezocht. Zooveel Duitschers zijn in Vlaanderen komen sterven en eenige honderden liggen hier in lange rijen onder kruisjes en zerken. Aan 't eind verheft zich een kolom met een

opschrift, dat aan den IJzerslag herinnert en op het voetstuk grifte men zeer vele namen, welke door het weer reeds half uitgewischt zijn.

Dan rijd ik den weg voorbij 't kerkhof op, den weg, die naar de gruwelijke, verlaten, vlakke leidt, het slagveld van Ieperen.

Nog eenige niet al te zeer gehavende huizen, dicht bij de stad... en dan begint de eindelooze woestenij, waar ik van 's morgens negen uur tot 's avonds zes dwaalde, zonder nog een gaaf gebouw te zien, zonder tien burgers te ontmoeten.

Er zijn geen akkers en geen weiden meer, geen boomgaarden en hoven, geen bosschen en parken, geen gehuchten, dorpen en steden. Daar liggen nog de heuvels en dalen, maar alles vervormd tot één indrukkwekkende wildernis, uren en uren ver, vol trechterkuilen met vuil water en tusschen die kuilen onkruid en lang gras.

Ik zoek Passchendale. 'k Heb de heuvelrij bereikt, zoo vaak in de communiqué's genoemd. 'k Kan me niet vergissen. Hier moet het dorp gelegen hebben... En waarlijk, er is wat meer puin onder 't beton en de aarde... Daar is een verhevenheid. Er staat een paal met een bordje bij, en 'k ontroer als ik lees: « Kirche Passchen-